

Світлана Синчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

synchuksvit@gmail.com

Соціальне (пільгове) кредитування як вид соціального захисту громадян в Україні

Summary

Social (lax) crediting as a form of social protection of citizens in Ukraine

Legal characteristics of a social credit as a form of social protection of citizens in Ukraine have been investigated in this article. Characteristics argued in the article are the following:

1) comprehensive legislative determination of legal grounds for its extension (extension of a credit is performed under the credit agreement; however, conditions, grounds and procedures of extension are adjusted by legislative regulations and cannot be changed in the contractual form by the agreement between the parties);

2) non-contractual, only a legislative list of social and empowered subjects who are able to receive social lax crediting (conditions of acquisition and content of their judicial personality are provided by the legislation);

3) a targeted character of extension of funds (use of a credit involves the investment of loanable funds for the specific purpose determined by the credit agreement within the limits prescribed by the legislation; end use of funds is acquisition or gaining a socially relevant service or thing that is important for the person's vital activity in the sphere of social protection);

4) temporary, mainly permanent, use of the accommodated funds (the period of using a social credit depends on the object of purchase, acquisition or gaining of which the funds should be directed at);

5) use of the gained funds should be paid (a credit has to be repaid by a debtor to a creditor at the fixed date determined in the credit agreement with a loan charge; sociality is much less evident comparatively to various types of bank credit interests);

6) laxity of a credit (it is reflected in the procedure of determining a credit, terms of repayment, possibilities of reducing credit interests, possibilities of a person's exemption from credit interests payment);

7) a cashless credit form (such crediting is performed by means of transferring payments to an appropriate organization or enterprise, which provide gaining of appropriate services or things by a person);

8) an exhaustive list of socially obligated subjects of extension and repayment of a social credit. The social character is provided by the combination of solidary (state or municipal) and individual (personal) social responsibility in the process of social credit payment.

The social credit has been determined in the article as a form of the credit given to a person by a bank, an authorized fund or other subject in cases prescribed by the legislation on lax conditions as a noncash loan involving state agencies or local governments for purchasing or gaining a socially relevant service or thing important for the person's vital activity and is obliged to be returned in terms and in order stipulated by the legislation with credit interests.

Keywords: social protection, social credit, social privilege, social needs, state lax crediting

Streszczenie

Kredytowanie „socjalne (preferencyjne)” jako forma opieki społecznej obywateli Ukrainy

W artykule określone zostały cechy prawne kredytu socjalnego jako formy opieki społecznej na Ukrainie. Uzasadniono, że są nimi:

1) wyczerpujące określenie podstaw prawnych jego udzielenia (choć udzielenie kredytu odbywa się na podstawie umowy kredytowej, jednak warunki, podstawy i procedura uregulowane są przepisami prawnymi i nie mogą zostać zmienione w trybie umownym po uzgodnieniu między stronami);

2) nieumowny, utworzony na podstawie decyzji administracyjnej wykaz podmiotów uprawnionych do świadczeń socjalnych, w których są określone ustawowe warunki ich nabycia;

3) docelowy charakter przydzielonych środków (korzystanie z kredytu przewiduje wkład pożyczki na konkretny cel, określony umową kredytową w ramach ograniczonych ustawodawstwem; w sferze opieki społecznej docelowym skierowaniem środków jest nabycie lub uzyskanie niezbędnej do życia usługi lub rzeczy);

4) tymczasowe, przeważnie długotrwałe korzystanie z przydzielonych środków (okres korzystania z kredytu społecznego zależy od przedmiotu, na którego kupno, nabycie lub uzyskanie powinny być przeznaczone uzyskane środki);

5) opłacalność korzystania z otrzymanych środków (kredyt powinien być zwrócony przez pożyczkobiorcę kredytodawcy w określonym w umowie terminie z odpowiednimi odsetkami; pomoc społeczna polega na tym, że kredytobiorcy przy zaciągnięciu kredytu socjalnego spłacają o wiele niższe odsetki w porównaniu z kredytem komercyjnym);

6) preferencyjność kredytu (odzwoiciedlona w warunkach udzielania kredytu, terminów zwrotu, możliwości zmniejszenia odsetek w spłacie kredytu lub zwolnienia z nich);

7) bezgotówkowa forma kredytu (kredytowanie odbywa się poprzez przekazanie środków odpowiedniej firmie czy przedsiębiorstwu, które zapewniają przekazanie kredytobiorcy odpowiednich usług lub rzeczy);

8) wyczerpujący wykaz podmiotów, którym przydzielane są środki socjalne i zasad spłaty kredytu socjalnego. Charakter pomocowy zagwarantowany jest przez połączenie odpowiedzialności spłaty kredytu przez kredytobiorcę i państwo lub jednostkę samorządu terytorialnego. Odpowiedzialność tych podmiotów jest solidarna.

W artykule określono kredyt socjalny jako rodzaj kredytu, którego udziela się na określonych przez prawo warunkach ulgowych. Kredytu udziela bank, upoważniony fundusz lub inny podmiot również w formie bezgotówkowej pożyczki pieniężnej przeznaczonej na zakup niezbędnych usług lub towarów z udziałem organów państwowych lub samorządu terytorialnego. Kredytobiorca zobowiązany jest do zwrotu pożyczki z odpowiednimi odsetkami za korzystanie z kredytu w terminie i trybie przewidzianym przez prawo.

Słowa kluczowe: opieka społeczna, kredyt socjalny, ulga społeczna, potrzeby społeczne, państwowe кредитування ulgowe

Соціально-економічні перетворення в суспільстві та нездатність держави як зобов'язаного суб'єкта гарантувати гідний рівень соціального захисту громадян актуалізують наукову полеміку щодо необхідності появи та розвитку нових, не притаманних успадкованій ще з радянського періоду системи державного соціального забезпечення, видів задоволення соціальних потреб особи — соціальних кредитів. Вже сьогодні в Україні запроваджені програми державного пільгового кредитування навчання, індивідуального будівництва, реконструкції чи придбання житла, придбання котлів чи іншого енергоефективного обладнання, які зумовлюють необхідність посилення глибокого, всебічного аналізу правового змісту такого кредитування та потребують конкретизації його значення в системі соціального захисту громадян.

Незважаючи на гостроту та актуальність, проблематика соціального кредитування громадян в Україні не була об'єктом наукових досліджень та є новаторством у науці права соціального захисту. Видається, що вона може стати самостійним напрямом теоретичного дослідження, сприятиме збагаченню галузевої теорії новими поняттями та впорядкуванню їх для використання як науково, так і у правотворчій практиці.

Необхідність вирішення окресленого питання зумовлює актуальність запропонованої статті, формує її мету — комплексний аналіз правових ознак соціального кредиту, які визначають його юридичну своєрідність як різновиду соціального захисту громадян.

Сьогодні в Україні відсутня законодавча дефініція соціального кредиту. Однак діють підзаконні нормативно-правові акти, згідно із якими законодавчо визначеним категоріям громадян надаються державні пільгові кредити передбаченого цільового спрямування:

1) для здобуття вищої освіти (відповідно до Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 р. N 916)¹;

2) на будівництво (реконструкцію) і придбання житла молодими сім'ями та одинокими молодими громадянами (відповідно до Порядку надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.2001 р. № 584)²;

3) для придбання енергоефективного обладнання та/або матеріалів (відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження)³;

4) для здійснення індивідуального будівництва на селі (відповідно до Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 05.10.1998 р. № 1597)⁴.

Проаналізувавши названі вище нормативно-правові акти, вважаємо, що варто говорити про появу нового самостійного виду соціального захисту громадян — соціального кредитування. Наведемо аргументи на користь зазначеного твердження.

Основним у правовому понятті «соціальний кредит» і таким, що визначає родові змістовні ознаки, є термін «кредит». Вказівка на «соціальність» кредиту визначає його приналежність до системи соціального захисту, що також є істотним в контексті визначення його правової природи (відмінної від фінансової), об'єктивного суспільного призначення.

Соціальний захист, відповідно до аргументів П. Д. Пилипенка, є окремою ланкою суспільних відносин, що існують у державно організованому суспільстві з метою забезпечення достатніх можливостей особи для її всебічного розвитку та нормальної життєдіяльності та предметом регулювання різних

¹ Poriadok nadannia tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity (2003, June 16, nr 916). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 2003 r., nr 25.

² Pro poriadok nadannia pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla (2001, May 29, nr 584). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 2001, nr 22.

³ Poryadok vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya zdiysnennya zakhodiv shchodo efektyvnoho vykorystannya enerhetychnykh resursiv ta enerhozberezhennya (2011, October 17, nr 1506). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 24.10.2011 r., nr 80.

⁴ Pravyta nadannia dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli (1998, October 5, nr1506) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 22.10.1998 r., nr 40.

галузей права — адміністративного, трудового, екологічного, соціального забезпечення, судового та ін⁵. Ідею про створення в сучасних умовах більш універсальної системи підтримання добробуту населення, аніж соціальне забезпечення (системи соціального захисту), обґрунтувала також і Н. Б. Болотіна⁶.

Україномовне значення слова кредит — надання в борг матеріальних цінностей, грошей; позика⁷. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» містить законодавчу дефініцію «фінансового кредиту». Це — кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент⁸. Ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначає банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми⁹.

Законодавчі дефініції пільгових кредитів містять такі ж правові ознаки¹⁰. Так (для прикладу наведемо повністю одне визначення), відповідно до Порядку надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла, кредит — це кошти, матеріальні ресурси, що надаються молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам цільовим призначенням на будівництво (реконструкцію) і придбання житла у розмірі та на умовах, установлених кредитним договором, і підлягають поверненню в порядку і терміни, визначені зазначеним договором¹¹.

Загальнонаукове розуміння кредиту відображене у визначенні, запропонованому доктриною фінансового права. Це — надання грошових коштів чи інших речей, визначених родовими ознаками на умовах повернення. Винагорода за користування кредитом встановлюється здебільшого, у формі процентів¹².

⁵ *Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy*, red. P.D. Pylypenko et al., Kyiv 2014, s. 11.

⁶ N.B. Bolotina, *Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini*, Kyiv 2005, s. 88–96.

⁷ V.T. Busel, *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, Irpin 2007, s. 584.

⁸ Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuivannia rynkiv finansovykh posluh (2001, July 12). *Zakon Ukrainy*. „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” vid 04.01.2002 r., nr 1.

⁹ Pro banky i bankivsku diialnist (2000, December 7). *Zakon Ukrainy*. „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” vid 09.02.2001 r., nr 1.

¹⁰ *Pravyla nadannia dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli...*, P. 2, chastyna 2.; *Pro poriadok nadannia pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla...*, P. 1, chastyna 5.

¹¹ *Pro poriadok nadannia pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla...*, P. 1, chastyna 5.

¹² *Finansove pravo*, red. O.M. Khimicheva et al., wyd. 2, pererob. i dopov., Moskva 2002, s. 444.

Кредитування, не залежно від його правової природи, здійснюється за принципами забезпеченості (що передбачає наявність у кредитора права на захист своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника), повернення, строковості, платності (кредит має бути повернений позичальником кредитору у визначений у кредитному договорі строк з відповідною платою за його користування) та цільової спрямованості (використання кредиту передбачає вкладення позичкових коштів з конкретною метою, визначеною кредитним договором)¹³.

Базуючись на правових ознаках родового поняття кредиту, спробуємо обґрунтувати сутнісно-видові ознаки соціального кредиту, які визначають його юридичну своєрідність щодо кредитів загалом (несоціальних) та щодо тих видів соціального захисту, які набули сталого застосування наукою права соціального захисту.

Передусім, соціальному кредитуванню характерне вичерпне законодавче визначення правових підстав його надання. Звичайно, що надання соціального кредиту здійснюється на підставі кредитного договору. Він укладається між уповноваженим державою на соціальне зобов'язання у сфері державного пільгового кредитування суб'єктом (залежно від виду кредитування це може бути спеціально створений фонд чи державний банк) та особою, яка виявила бажання укласти такий договір і є правосуб'єктною це зробити. Кредитний договір визначає суму кредиту, умови надання кредиту позичальникові, процедуру погашення позичальником заборгованості за кредит та внесення плати за користування ним. Однак об'єктивною межею визначення кредитного договору щодо пільгового державного кредитування є норми законодавства: умови, підстави та процедура надання кредиту, особливості його погашення та інші питання, пов'язані з використанням кредиту, врегульовані законодавчими нормами та не можуть бути змінені в договірному порядку за погодженням між сторонами. Централізований метод правового впливу на суспільні відносини є домінуючим в системі соціального захисту громадян.

Дещо іншими за природою є відносини пільгового кредитування у сфері енергоефективності та енергозбереження¹⁴. Вони виникають на підставі кредитного договору з ПАТ «Державний ощадний банк України», «Укресімбанк», «Укргазбанк». Однак державні банки визначені стороною таких відносин імперативно.

¹³ V.S. Shcherbyna, *Hospodarske pravo: navchalnyj posibnyk*, wyd. 3, pererob. i dopov., Kyiv 2002, s. 305.

¹⁴ Poryadok vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya zdiysnennya zakhodiv shchodo efektyvnoho vykorystannya enerhetychnykh resursiv ta enerhozberezhennya (2011, October 17, nr 1506). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 24.10.2011 r., nr 80.

Другою, що логічно впливає з першої, ознакою, соціального кредиту є недоговірний, винятково законодавчий перелік соціально-правоможних суб'єктів, які в змозі отримати соціальне (пільгове державне) кредитування. Умови набуття та зміст їхньої правосуб'єктності визначаються в централізованому порядку (відповідними постановами Кабінету Міністрів України).

Зокрема, правом на соціальний кредит на будівництво (реконструкцію) і придбання житла можуть скористатись молоді сім'ї та одинокі молоді громадяни, які згідно із законодавством визнані такими, що потребують поліпшення житлових умов, а саме: 1) сім'я, в якій чоловік та дружина віком до 35 р. включно; 2) неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 р. включно мають неповнолітніх дітей (дитину); 3) одинокі молоді громадяни віком до 35 р.¹⁵ Перевага, при цьому, надається багатодітним сім'ям.

Реалізувати право на соціальний кредит для індивідуального житлового будівництва на селі можуть громадяни України, які постійно проживають (або переселилися для постійного проживання), будують об'єкти кредитування в сільській місцевості і працюють в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях сільського господарства, в особистих селянських господарствах, інших господарських формуваннях, що функціонують у сільській місцевості, соціальній сфері села, а також на підприємствах, в установах та організаціях переробних і обслуговуючих галузей агропромислового комплексу, навчальних закладах, закладах культури та охорони здоров'я, розташованих у межах району, а також особи, на яких поширюється дія п.п. 19, 20 ч. 1 ст. 6 та абз. 4 п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та громадяни України, які перебувають на обліку внутрішньо переміщених осіб¹⁶.

Першочергово кредит надається індивідуальним забудовникам для завершення раніше розпочатого будівництва та молодим спеціалістам, також особам, на яких поширюється дія п.п. 19, 20 ч. 1 ст. 6 та абз. 4 п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», та громадянам України, які перебувають на обліку внутрішньо переміщених осіб.

Цільовий пільговий державний кредит для здобуття вищої освіти за денною, вечірньою та заочною формою навчання у вищих навчальних закладах незалежно від форми власності можуть одержати молоді громадяни України віком до 28 р., які успішно склали вступні іспити або навчаються на будь-якому курсі цих закладів¹⁷. Переважне право серед потенційних одержувачів такого кредиту учасники олімпіад чи конкурсів. Абітурієнти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інваліди 1 і 2 групи, діти

¹⁵ Pro poriadok nadання pılıhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 3.

¹⁶ Pravyla nadання dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli..., P. 4.

¹⁷ Poriadok nadання tsilyovykh pılıhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 12.

з малозабезпечених і багатодітних сімей мають переваги як при отриманні скерування на навчання, так і при винесенні рішення про зарахування до навчального закладу з оплатою навчання за рахунок кредиту за результатами вступних іспитів.

Скористатись кредитуванням для впровадження енергоефективних заходів шляхом придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії (крім природного газу та електроенергії) та відповідного додаткового обладнання і матеріалів до них можуть усі громадяни України¹⁸.

Третьою ознакою соціального кредиту вважаємо цільовий характер надання коштів. Використання кредиту передбачає вкладення позичкових коштів з конкретною метою, визначеною кредитним договором в межах, встановлених законодавством. У сфері соціального захисту прямим адресним спрямуванням коштів є забезпечення соціальної потреби особи — придбання чи отримання необхідної для життєдіяльності особи суспільно значимої послуги чи речі. Мета отримання кредиту визначає межі його розміру.

Відповідно до чинного законодавства в Україні соціальні кредити надаються на:

— спорудження нового житлового будинку (300 тис. грн); реконструкцію житлового будинку або добудови незавершеного будівництвом житла (150 тис. грн); придбання житла (200 тис. грн); спорудження інженерних мереж та підключення їх до існуючих комунікацій (50 тис. грн¹⁹);

— здобуття вищої освіти (освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра за однією спеціальністю) на денній, заочній, вечірній формі навчання у вищих навчальних закладах незалежно від їх форми власності (у розмірі вартості такого навчання). Кредит видається тільки один раз²⁰;

— на будівництво (реконструкцію) житла молодим сім'ям та самотніми громадянам (визначається регіональним управлінням Фонду сприяння молодіжному житловому будівництву, виходячи з норми 21 кв. метр загальної площі житла на одного члена сім'ї та додатково 20 кв. метрів на сім'ю, вартості будівництва житла за цінами, що діють на час укладення кредитного договору, та витрат на страхування в період будівництва (реконструкції) житла без урахування першого внеску позичальника. При цьому розрахункова вартість 1 кв. метра житла не повинна перевищувати опосередкованої вартості його спорудження, що склалася в регіоні відповідно до даних Міністерства

¹⁸ Poriadok vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya zdiysnennya zakhodiv shchodo efektyvnoho vykorystannya enerhetychnykh resursiv ta enerhozberezhennya..., P.p. 4,4-1.

¹⁹ Pravyla nadання dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli..., P. 9.

²⁰ Poriadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 2.

регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, і відрахувань на розвиток соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури в межах 4% розрахункової вартості²¹);

— на впровадження енергоефективних заходів (у розмірі необхідних матеріалів).

Четвертою ознакою соціального кредиту є тимчасове, здебільшого довготривале, користування наданими коштами: термін користування соціальним кредитом залежить від об'єкта, на придбання, набуття чи отримання якого повинні бути спрямовані кошти. Особливістю соціального кредиту щодо інших видів соціального захисту (пенсій, допомог, пільг тощо) є те, що зазначені кошти не надаються особі у власність і повинні бути повернені у визначений термін.

Погашення кредиту, наданого на навчання і сплата відсотків за користування ним здійснюється позичальником протягом 15 р., починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання у вищому навчальному закладі до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів з виплатою щороку 1/15 частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним²²; на будівництво (реконструкцію) житла терміном — до 30 р., але не більше ніж до досягнення старшим з подружжя пенсійного віку²³; на індивідуальне будівництво до 20 р., а молодим сім'ям (подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 р.) або неповним сім'ям (мати(батько) віком до 35 р.) — до 30 р.²⁴. Так звані «теплові» кредити надаються особі за банківськими програмами кредитування (ПАТ «Державний ощадний банк України», «Державний експортно-імпортний банк України», «Укргазбанк») терміном на три роки.

П'ятою ознакою соціального кредиту є оплатність користування отриманими коштами. Зобов'язання оплатити відсоток за користування коштами покладається на саму особу — одержувача кредиту. Соціальність тут здебільшого проявляється у значно менших, порівняно з різного виду банківськими кредитами відсотками або у зменшенні за рахунок бюджетних коштів тіла кредиту.

Так, сума кредиту на отримання вищої освіти та на будівництво, придбання, реконструкцію житла повертається із сплатою 3% річних²⁵. Відсоток

²¹ Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbання zhytla..., P. 20.

²² Porіadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 22.

²³ Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbання zhytla..., P. 16.

²⁴ Pravyla nadання dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli..., P. 6.

²⁵ Porіadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 27; Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbання zhytla..., P. 30.

за користування кредитом на впровадження енергоефективних заходів визначається кредитними програмами відповідних державних банків.

Оплатність кредитних ставок також передбачає відповідальність особи за прострочені платежі, встановлену кредитним договором. Вона здебільшого виникає у формі пені²⁶.

Оплатність у сфері державного кредитування здійснюється з використанням соціальної пільги. Соціальною пільгою вважаємо законодавче звільнення (повне чи часткове) особи від сплати обов'язкових платежів або першочергове чи позачергове отримання нею послуг у різних сферах суспільного життя (освіта, лікування, кредитування тощо)²⁷.

Соціальна пільговість досліджуваних кредитів відображена: 1) у обсязі тіла кредиту, 2) процедурі визначення термінів повернення, 3) можливості звільнення особи від сплати відсотків за користування кредитом, 4) звільнення від відповідальності за прострочення платежів.

1) Пільга з визначення тіла кредиту. Розмір тіла соціального кредиту, отриманого особою коригується за програмами державного кредитування придбання громадянами енергозберігаючих матеріалів. Зокрема, за рахунок державних або муніципальних бюджетних коштів відшкодовується сума кредиту у розмірах: 20% суми кредиту, але не більш як 12000 грн за одним кредитним договором на придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії (крім природного газу та електроенергії) та відповідного додаткового обладнання і матеріалів до них; 30% суми кредиту на провадження енергоефективних заходів, але не більш як 14000 грн за одним кредитним договором.

У разі, коли позичальником є фізична особа, якій в установленому законодавством порядку призначено субсидію для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, відшкодування здійснюється у розмірі 70% суми кредиту, однак в межах названих вище максимальних фіксованих сум (12000 грн; 14000 грн).

За кредитами на будівництво позичальникові, який має двох дітей, за рахунок бюджетних коштів погашається 25% суми зобов'язань за кредитом; позичальникові, який має трьох і більше дітей, — 50% суми зобов'язань за кредитом²⁸.

Громадяни, які проживають в індивідуальному будинку, збудованому за рахунок кредиту, у сільській місцевості мають право на додаткові пільги. Якщо позичальник постійно працює у сільськогосподарському виробництві, у соціальній сфері села та органах місцевого самоврядування на селі, йому погашається 25% суми наданого кредиту додатково до інших пільг.

²⁶ Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 32; Pravyla nadання dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli..., P. 23.

²⁷ S.M. Synchuk, *The theory of social security legal relationship*, Kyiv 2015, s. 24.

²⁸ Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 30.

2) Пільга з визначення строків повернення кредиту. Термін повернення соціальних кредитів є довготривалим та залежить від об'єкту кредитування і передбачений у законодавстві таким чином, щоб особа спочатку отримала необхідну їй послугу чи річ, і лише потім почала повертати кошти. Для прикладу, кредит, отриманий на навчання повертають протягом 15 р., починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання в вузі — з виплатою щороку 1/15 частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним. Однак строк повернення кредиту може бути продовжений на період строкової військової служби одержувача кредиту; перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку²⁹.

3) Можливість звільнення особи від сплати відсотків за користування кредитом. Поважними причинами такого звільнення є наявність у позичальника дітей: особа, яка має одну дитину, звільняється від сплати відсотків за користування кредитом; позичальникові, який має двох дітей, за рахунок бюджетних коштів погашається 25% суми зобов'язань за кредитом; позичальникові, який має трьох і більше дітей, — 50% суми зобов'язань за кредитом³⁰; виконання обов'язків, пов'язаних з виконанням військових обов'язків³¹; загибель особи, пов'язана з виконанням військових обов'язків³²; виконання постійної роботи у сільськогосподарському виробництві, на підприємствах переробної та інших галузей агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості, в соціальній сфері села та органах місцевого самоврядування на селі³³; виконання трудових обов'язків за фахом не менше ніж 5 р. у державному або комунальному закладі чи установі у сільській місцевості³⁴.

4) Звільнення від відповідальності за прострочення платежів. Надаючи соціальні кредити за рахунок державних чи муніципальних бюджетних коштів, держава визначила суб'єктів чи умови, за яких особа не несе відповідальності за прострочення платежів. Для прикладу, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.05.2001 № 584 (п. 31)

²⁹ Poriadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 27.

³⁰ Poriadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 27., chastyna 1. Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 30. chastyna 1.

³¹ Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 30. chastyna 4.

³² п.30-1 Pro poriadok nadання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 30.–1.

³³ п. 31 Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та Про порядок надання pilhovykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla..., P. 31.

³⁴ Poriadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 26.

пеня не нараховується таким позичальникам (за умови звернення їх або повнолітніх членів їх сімей з відповідною заявою): 1) військовослужбовцям, подружжю, в якому чоловік або дружина є військовослужбовцем, що підтверджується копією військового квитка, — з початку і до закінчення особливого періоду; 2) резервістам та військовозобов'язаним, подружжю, в якому чоловік або дружина є резервістом чи військовозобов'язаним, що підтверджується довідкою військового комісаріату або військової частини про перебування на військовій службі, — з моменту призову під час мобілізації і до закінчення проходження військової служби в особливий період; 3) позичальникам, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися з визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, що підтверджується довідкою про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України, району проведення антитерористичної операції чи населеного пункту, розташованого на лінії зіткнення, — з 14 квітня 2014 р. на час проведення антитерористичної операції.

Кредит на навчання не повертається у випадку смерті особи або встановлення їй 1 групи інвалідності³⁵.

Наступною ознакою соціального кредиту є виняткова його безготівкова форма: пільгове державне кредитування здійснюється шляхом перерахування коштів визначеній організації, установі чи підприємству, які забезпечують отримання особою відповідних послуг чи речей. Така форма соціального кредитування є гарантією цільового використання бюджетних коштів та забезпечує ефективність їх контролювання. Грошові кошти, надані у формі пенсій, соціальних допомог є власністю особи та не підлягають державному контролю.

Ще однією ознакою соціального кредиту вважаємо вичерпний перелік соціально зобов'язаних суб'єктів його надання та погашення. Принцип забезпечення соціального кредиту реалізується шляхом поєднання соціальної відповідальності державного та місцевих бюджетів та індивідуальної (персональної) відповідальності особи в процесі повернення соціального кредиту.

Індивідуальна відповідальність особи відображена:

1) через особисту участь особи у внесенні кандидатом на отримання соціального кредиту на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла на свій особистий рахунок, що відкривається регіональним управлінням Фонду в банку-агенті, першого внеску в розмірі не менш як 6% вартості житла³⁶;

2) сплаті визначених відсотків за кредитом; 3) поверненні тіла кредиту у визначені строки чи здійснення суспільно-корисної діяльності, яка звільняє від повернення коштів.

³⁵ Poriadok nadання tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity..., P. 25.

³⁶ Pro poriadok nadання pilhovykh dohoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruksiiu) i prydbannia zhytla..., P. 17.

Соціальне кредитування здійснюється за участю державних та муніципальних органів за рахунок або із залученням відповідних бюджетних коштів. Головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми «Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників на будівництво (реконструкцію) та придбання житла» є Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, а одержувачами бюджетних коштів — фонди підтримки індивідуального житлового будівництва на селі³⁷.

Довготермінове пільгове молодіжне кредитування здійснюється за рахунок власних коштів Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву³⁸. Протягом 2013–2016 років в Україні завдяки державним житловим програмам, що реалізує Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, житло отримали 4979 сімей. У 2016 р. в Україні на пільгове молодіжне кредитування у місцевих бюджетах всіх рівнів передбачено 88,7 млн. грн.

Пільговий кредит на здобуття вищої освіти надається з державного або місцевих бюджетів.

Відповідальним виконавцем бюджетної програми забезпечення енергоефективності є Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. Отримати кредити на умовах відшкодування за державною програмою цього виду можна в уповноважених державою установах: ПАТ «Ощадбанк», «Укргазбанк», «Укрексімбанк».

В контексті виконання державою своїх зобов'язань щодо соціального кредитування особи вартим уваги є фактичне забезпечення соціальності кредиту, отриманого на впровадження особою енергоефективних засобів. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, згідно із п.п. 4 п. 5 постанови Кабінету Міністрів України від 17.10.2011 р. № 1056 щомісяця до 25 числа наступного періоду на підставі укладених договорів та зведеного реєстру позичальників, які мають право на отримання відшкодування, повинне перерахувати кошти, що підлягають відшкодуванню позичальникам, на рахунки відповідних уповноважених установ для погашення частини суми кредиту, яка є об'єктом відповідальності держави. Однак на практиці існує ситуація, що кредитний договір особи включений на відшкодування до зведеного реєстру, наприклад за червень 2015 р., однак реальне повернення частини тіла може відбуватись із простроченням на два та більше місяці. За весь період невчасного перерахування коштів Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, банк нараховує передбачені відсотки за кредит на всю суму отриманого кредиту (а не зменшену на 20, 30 чи 70 відсотків).

³⁷ Pro zakhody shchodo pidtrymky indyvidualnogo zhytloвого budivnytstva na seli (1998, March 27, nr 1604). Ukaz Prezydenta Ukrainy. „Uriadoviy kurier” vid 31.03.1998 r.

³⁸ Pro Derzhavnyy fond spryannya molodizhnomu zhytlovomu budivnytstvu (2000, October 5, nr 1604) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiiny visnyk Ukrainy” vid 10.11.2000 r., nr 43.

А отже, відповідальність за несвоєчасну сплату соціальної частини тіла кредиту автоматично банком покладається на фізичну особу — позичальника. Кілька місяців такого протермінування і ефективність соціального захисту особи, яка скористалась програмами енергозбереження буде «від'ємна». Законодавчою гарантією соціального захисту громадян за такими програмами в Україні має стати положення про розмежування державної та особистої відповідальності за погашення тіла та відсотків кредиту перед банком.

Підсумовуючи наукове дослідження, вважаємо, що сьогодні є всі законодавчі та теоретичні передумови для висновку про повноцінне запровадження та доцільність розвитку в Україні нового самостійного виду соціального захисту громадян (як в межах державних, так і недержавних програм) — соціального кредитування. Важливість інституту соціального кредитування в сучасних умовах є вагомою, оскільки за його допомогою створюються необхідні умови, за яких особа має можливість заповнити за рахунок засобів інших суб'єктів нестаток власних грошових засобів для різних соціальних потреб, які вимагають значних вкладень.

Соціальний кредит пропонуємо розглядати як різновид кредиту, який надається особі у випадках, передбачених законодавством на пільгових умовах банком, уповноваженим фондом чи іншим суб'єктом як безготівкова грошова позика за участю державних органів чи органів місцевого самоврядування для придбання чи отримання необхідної для її (особи) життєдіяльності суспільно значимої послуги чи речі, яку (позику) особа зобов'язана повернути у терміни та в порядку, передбачені законодавством, з урахуванням відсотків за користування.

Правовими ознаками соціального кредиту є: 1) вичерпне законодавче визначення правових підстав його надання; 2) недоговірний, винятково законодавчий перелік соціально-правоможних суб'єктів, які в змозі отримати пільгове державне кредитування; 3) цільовий характер надання коштів; 4) тимчасове, здебільшого довготривале, користування наданими коштами; 5) оплатність користування отриманими коштами; 6) соціальна пільговість кредиту; 7) безготівкова форма кредиту; 8) вичерпний перелік соціально зобов'язаних суб'єктів надання та погашення соціального кредиту.

Бібліографія

- Bolotina N.B., *Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini*, Kyiv 2005.
Busel V.T., *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, Irpin 2007.
Finansove pravo, red. O.M. Khimicheva et al., wyd. 2, pererob. i dopov., Moskva 2002.
Poriadok nadannia tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity (2003, June 16, nr 916). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiinyi visnyk Ukrainy” vid 2003 r., nr 25.
Poriadok vykorystannya koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu byudzheti dlya zdiysnennya zakhodiv shchodo efektyvnoho vykorystannya enerhetychnykh resursiv ta enerhozberzhennya

- (2011, October 17, nr 1506). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 24.10.2011 r., nr 80.
- Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy*, red. P.D. Pylypenko *et al.*, Kyiv 2014.
- Pravyla nadannia dovhostrokovykh kredytiv indyvidualnym zabudovnykam zhytla na seli (1998, October 5, nr 1597) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 22.10.1998 r., nr 40.
- Pro banky i bankivsku diialnist (2000, December 7). Zakon Ukrainy. „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” vid 09.02.2001 r., nr 1.
- Pro Derzhavnyy fond spryannya molodizhnomu zhytlovomu budivnytstvu (2000, October 5, nr 1604) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 10.11.2000 r., nr 43.
- Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finnsovykh posluh (2001, July 12). Zakon Ukrainy. „Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy” vid 04.01.2002 r., nr 1.
- Pro poriadok nadannia pilhovyykh dovhoterminovykh kredytiv molodym simiam ta odynokym molodym hromadianam na budivnytstvo (rekonstruktsiiu) i prydbannia zhytla (2001, May 29, nr 584). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. „Ofitsiyni visnyk Ukrainy” vid 2001 r., nr 22.
- Pro zakhody shchodo pidtrymky indyvidualnoho zhytlovoho budivnytstva na seli (1998, March 27, nr 1604). Ukaz Prezydenta Ukrainy. „Uriadovyi kurier” vid 31.03.1998 r.
- Shcherbyna V.S., *Hospodarske pravo: navchalnyy posibnyk*, wyd. 3, pererob. i dopov., Kyiv 2002.
- Synchuk S.M., *The theory of social security legal relationship*, Kyiv 2015.